

BAKA L. PATRIK

Terepszemle az Óperenciás-tengeren túl

Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve

1 Vö. BÁRDOS József, *A gyermekirodalom fogalma = Uő.* – GALUSKA László Pál, *Fejezetek a gyermekirodalomból*, Nemzedékek Tudása, Budapest, 2013, 13–15.

2 Vö. GOMBOS Katalin, *A gyermeklíra reneszánsza*, Iskolakultúra, 2007/5, 44.

3 Vö. LOVÁSZ Andrea, *Klasszicizálódó kortársak. Tendenciák a gyermekirodalomban*, Elektronikus Könyv és Nevelés, 2008/4. = http://www.tanszertar.hu/eken/2008_04/la_0804.htm

4 Vö. PETRES CSIZMADIA Gabriella, *A kortárs gyermekirodalmi antológiák posztmodern sajátosságai*, Irodalmi Szemle, 2015/5, 66–75.

5 Vö. LOVÁSZ Andrea, *Felnőtt gyermekirodalom. Vázlat egy védő- és vádbeszédhez*, Könyv és Nevelés, 2011/2. = <http://folyoiratok.ofi.hu/konyv-es-neveles/felnott-gyerekirodalom>

A gyermek- és ifjúsági irodalom korpuszára hosszú időn át mint a felnőtt irodalom oppozíciójára, vagy annak hierarchikus alárendeltjére tekintett mind a hétköznapi befogadó, s jobbra a szakma is. Az alkalmazott irodalmi alkotások (tanmesék), az adaptációk (átírt Grimm-mesék), s főként ezek didaktikus funkciója igazolni is látszott ezt a feltételezést, az irodalom helyett inkább a pedagógia felségvízeire terelve a szövegcsoportot¹. A 20. sz. második felében teret nyerő esztétikai irányultságú gyerekirodalom azonban a megnevezés második tagjára, az irodalomra már legalább akkora hangsúlyt fektetett, mint az elsöre, nem esztétikai alá-fölrendeltség, hanem korosztály-specifikus, gyermekkulturális érdeklődés (ritmus, hangzás, szójátékok, szabad képzettársítások,² fantasztikum, főhősközpontúság, hagyományos családmodell, humor, gyereknyelv³) mentén gondolva újra a szövegcsoport határait. A 20–21. század fordulóján kibontakozó posztmodern gyerekirodalom pedig, a kortárs, posztmodern kontextus jegyeit éppúgy magára öltötte (ironia, pastiche, paródia, roncsolt nyelv/gyereknyelv, még őszintébbé, kitérülőbbé tett gyermekszempont,⁴ antiautoriter-jelleg, zöld-tematika, árnyalt karakterépítés, esendő hősök, stb.⁵), amiként célul tűzte ki a tabumentesítést, és az élet árnyoldalainak terítékre helyezését is. Az ezredforduló óta megjelent számos lírai és prózai alkotás pedig, a maga rétegzett, duplafedeles – a gyermekbefogadón túl a felnőttet is megszólító, annak saját jelentésréteget kínáló – narratívájával és nyelvi igényességével immár a kritika mind számottevőbb figyelmére is rászólgál.

Fejezetek a gyermek- és ifjúsági irodalomból című tankönyvében, az előtte járó szakírók megállapításait összegezve Petres Csizmadia Gabriella három lényeges kritériumot nevez meg, melyek betartásával a gyermek- és ifjúsági irodalom kivívhatná egyenjogúságát a felnőtt irodalom viszonylatában. Ezek az önálló kutatásterületté válás (elkülönülés a neveléstudománytól, folklórtól, pszichológiától), a gyerekirodalom-kritika szisztematikussága



(intézményesítés, rendszeres szakmai konferenciák, tematikus folyóiratok helyett pedig saját publikációs fórumok) és a poétikai szempontú értelmezések (a pedagógiai, értékorientált, sikerkulcs-feltárás helyett).⁶ A kutató által felvázolt szempontoknak igyekeznek maradéktalanul megfelelni a *Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*⁷ című szakkötet tanulmányai is, melyek mindegyiknél a kortárs magyar gyermekirodalom meghatározó tendenciáit vizsgálják. Az alábbiakban ennek a kardinális munkának vesszük górcső alá a főbb eredményeit.

A *Mesebeszéd* előszavát jegyző Hermann Zoltán, miután áttekinti a magyar gyerekkönyvkiadás illetve gyerekkönyv-kritika történetét és aktuális helyzetét, annak eredményeire – professzionalizálódó, többpólusú könyvkiadás, a gyerekirodalomra fókuszáló egyetemi képzések kiépülése, a HUBBY (Magyar Gyerekkönyv Fórum) tevékenysége – és hiátusaira is kitérve – a közoktatási intézményekkel való koordináció hiánya, a gyerekirodalom népszerűsítésének és kritikájának távolmaradása a nagylátogatottságú tömegművektől –, a kötetet éppúgy ajánlja a témával beavatottabban foglalkozó szakembereknek, mint az olvasni szerető gyermekek nevelésében érdekelt szülőknek is.

A kötet tanulmányai a magyar gyerekkönyv-kultúra és a gyerekirodalom hagyományait és jelenét; a mese fogalmának (népmese vs. irodalmi mese) tisztázását; a kortárs gyerekirodalom trendjeit; a média és a vizualitás olvasáshoz való viszonyát tárgyalják.] (11.)

A *Mesebeszéd* szerkezetét tekintve négy nagyfejezetre tagolódik, melyek közül az első, a *Történetiség a jelen kontextusában* tanulmányai számítanak a leginkább széttartóknak, amennyiben egy széles vizsgálati horizontból szemlélődő, új magyar gyerekirodalom-történet vázlatától (Hermann Zoltán), a gyerekirodalomra vonatkozatható kánonkérdésen (Hansági Ágnes), az olvasóvá nevelést elősegítő pedagógiai módszerek körülhatárolásán át, egyfajta ötletbörzéként is funkcionálva (Pásztor Csörgei Andrea és Pompör Zoltán), a kötelező olvasmányok kérdésköréig (Fenyő D. György) és a hazai gyerekkönyvkiadás stációkra bontott munkamenetének bemutatásáig terjed a skála (Szabó Sándor).

Ugyancsak az első blokkban kapott helyet Lapis József *A kortárs magyar gyereklíra. Előzmények és poétikai irányzatok* című dolgozata is, a címéhez híven bemutatva az érzéki-játékos (példái Weöres Sándor és Kovács András Ferenc művei), a nonszensz (főként Havasi Attila alkotásai) és a svéd típusú gyermekvers (ugyancsak Weöres, Krusovszky Dénes illetve Kiss Ottó opusai) irányzat-triumvirátusa által háromszögelhető kortárs – posztmodern? – gyereklíráját. Lapis tanulmánya mindvégig a duplafedelesség jegyében íródik, amennyiben az említett és elemzett alkotások kapcsán a gyermeki élményre, ritmikus játékosságra, performativitásra és érzékiségre éppúgy odafigyel, ahogy a poétikai rétegek hathatós felfejtésére is. A varázsmotívumok taglalása ugyanolyan szerves része lesz az elemzéseknek,

6 Vö. PETRES CSIZMADIA Gabriella, *Fejezetek a gyermek- és ifjúsági irodalomból*, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra, 2015, 11.

7 HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán – MÉSZÁROS Márton – SZEKERES Nikolett (szerk.), *Mesebeszéd. A gyermek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, FISZ, Budapest, 2017. A továbbiakban zárójelben közölt oldalszámok végig erre a kiadásra vonatkoznak.

8 Vö. KOMÁROMI Gabriella, *Mi a gyermek? = Uő.* (szerk.), *Gyermekirodalom*, Helikon, Budapest, 1999, 8–10.

mint az emberi lét alapkérdéseivel, az elveszettséggel vagy a kiteljesedéssel, illetve a szociális érzékenységgel való szembesülés is. A *Mesebeszéd* tizenkilenc tanulmányt tartalmaz, ebből a Lapisén túl azonban pusztán Sebesi Viktória dolgozata foglalkozik gyereklírával, s ez utóbbi is csak az első szakaszán, ami még ha áttételesen is, de a gyermekirodalom körében éppúgy érzékelhető, erős prózai térnyerés jelölője (lehet).

A második szövegcsokor nemes egyszerűséggel *A meséről* címet kapta, melyben éppúgy bepillantást nyerhetünk a magyar mesekutatás nyitány-időszakába (Gulyás Judit Henszlmann Imre mesetipológiájáról írt dolgozata), amiként a népmesemondás performatív jellegéről, technikáiról, a mesemondó narrátorok típusairól, illetve a népmesemondás Pfeiffer felőli újraszituálásáról is olvashatunk (Nagy Gabriella Ágnes). Varga Betti komparatív munkája pedig a klasszikus és a kortárs mesék egymásba olvasása, egymás felőli értelmezhetősége mentén kínál számunkra új tapasztalatokat az *Egyszervolt... Meseantológia* szövegeinek ütköztetésével.

Ugyanebben a blokkban kapott helyet Jeney Zoltán *A népmese és a műmese határvidékei. A magyar népmeseahagyomány és a középkori udvari epika* című izgalmas tanulmánya, mely a népmeseinkcsünkben előforduló terek (palota, templom, padlás), személyek (király, deák) és motívumok (fehér szarvas, világfa) eredete apropóján vizsgálódik.

Érdemes megvizsgálni, hogy a ma Magyarországon népmesének tekintett szövegek, vagy akár a magyar mitológiából ismert történetek milyen kor és közeg jellemzőit viselik magukon. Ebből következtethetünk arra, mikor és milyen körülmények között alakulhattak ki. (225.)

Jeney a középkor társadalmi berendezkedése, illetve a középkori udvari históriák történetelemeit olvassa párhuzamosan a magyar mesék elemeivel, a Lehel-legendát a Roland-énnel, a csodaszarvas-legendát a kelta eredetű középkori „mágikus fehér állat” motívumával rokonítva. A környezet, az út, a párhuzamos világok és a származás mentén a tündérmeséket mint a nép ajkára áthagyományozott lovagregényeket leplezi le.

A *Mesebeszéd* legtöbb tanulmánya a *Young adult, tabuk és gender* címet viselő harmadik szövegcsoporthoz kapott helyet, ami hathatósan pozitív eredménynek számít, tekintettel arra, hogy az ifjúsági irodalom kutatása még a gyermekirodalmi korpusz recepcióján belül is mindig a legproblematikusabbnak tételeződött. Komáromi Gabriella megállapítása szerint leginkább ezen a szövegcsoporthoz belül szorul(hat) háttérbe az esztétikai minőség, hiszen itt már nem a szülő és az iskola, hanem a fiatalok egyéni ízlése szervezi a kötetek kiválasztását – és adja a vásárlóerőt –, nagyobb teret engedve a tömegcikk-jellegnek, a klisékből építkező, szalagon gyártott regényeknek és a mindenkor divatjelenségeknek.⁸

A Komáromi gyerekirodalom-felfogásától való paradigmaticus elrugaszkodás vezéralakjának, Lovász Andreának a tanulmánya nyitja a *Mesebeszéd YA* blokkját, aki ezen a ponton részben összecsengő érvrendszert működtet az elődével. *Amiről nem lehet beszélni, arról is beszélni kell. Avagy képmutató-e a kortárs ifjúsági irodalom* című dolgozata eleve a fejléc kettős értelmére épít, amennyiben bár többeszerre is evidenciának tételezi a tabuk lebontására tett törekvéseket az ifjúsági irodalom berkein belül, ennek egyedülként való fókuszba állítása ugyancsak alkalmazott irodalommal egyszerűsítheti a kortárs YA regények jelentős részét, ha a probléma felmutatása a társadalom irányából érkező igényre adott válaszként értelmezhető csupán.

A tematikai gazdagodás mindenképp válaszreakció az irodalom részéről, s mint ilyen, értelmezhető nyitásként, az irodalom tényleges felszabadulásának (tudniillik szélesebb olvasóközönséget szólíthat meg), de értelmezhető szolgáltatásnak is (azaz az irodalom megoldási stratégiákat kényszerül megfogalmazni, holott ez nem a feladata, pontosabban nem ez a feladata). (254.)

A szövegcsoport további dolgozataiban Gáspár-Singer Anna a tabutémák típusait használva vezérfonalul, széles korpuszon mutatja be azok megjelenési formáit, Sebesi Viktória a kortárs lírában és prózában egyaránt (nemi) szerepajánlatokat kutat, Gimesi Dóra pedig egy művészi hangvétellel megírt tanulmányon belül mutatja be, miként adaptálta Jane Teller *Semmi* című regényét bábszínpadra.

Szekeres Nikoletta tanulmánya a kétezres évek kezdetétől vizsgálja az ifjúsági irodalom magyarországi helyzetét, megerősítve Hermann Zoltán előszóban olvasható megállapítását, miszerint a rendszerváltást követően, szép- és szakirodalom frontján ténylegesen egy tizenöt éves vakfoltot talál a korpuszon belül. Az újradinamizálást végül olyan alkotások indították meg, mint Szíjj Ferenc, Máté Angi, Darvasi László művei, melyekhez Lakatos István groteszk, populáris és transzcendens regényei adtak új, izgalmas színpontokat. A tanulmány fókuszában azonban Tasnádi István *A kőmajmok háza* és Dóka Péter *A kékhajú lány* című regényei állnak, melyeket a tanulmány szerzője mindenekelőtt a narrátorok bizonyossága és bizonytalansága, illetve a todorovi értelemben vett fantasztikum és mágia határán egyensúlyozó narratíva mentén elemez, azt is jelezve, hogy a regények a metafizika, a betegség, az elmúlás és az élet hétköznapi pillanataiban felfedezhető boldogság iránt is különösen érzékenyek.

Mészáros Márton tanulmánya arra tesz kísérletet, hogy YA regényként olvassa az egyébként nem feltétlenül annak írt Totth Benedek regényét, a *Holtversenyt*. A dolgozat három hipotézis mentén építkezik, nevezetesen, hogy a young adult irodalom a hagyományos szépirodalomnál érzékenyebb a populáris és trash-kultúrára, intertextualitás helyett inkább intermedialitással él, s hogy a kittleri tézis értelmében – a magas irodalom egyetlen ismerve, hogy nyelvi minősége révén nem filmesíthető meg – nem szépirodalomként határozza meg önmagát. A *Holtverseny* karaktereinek mindennapi gondolkodásmódjára nagy hatást gyakorolnak a trash-kultúra olyan produktumai, mint a pornófilmek, a horror és az agresszivitást tetőpontra járató PC-játékok, amit tovább erősít az ugyancsak filmszerű, kameramozgásként leírható narratori horizont, illetve az egyes médiumoknak a szereplők mindennapjaiban játszott, s egyszersmind cselekménybonyolító szerepe, legyen szó rögzített gyilkosságokról vagy testi kapcsolatokról – alapot szolgáltatva a zsaroláshoz. De a fiatalok általánosságban is a médiatapasztalataik alapján képzik el a szociális kapcsolataikat, a mediálizációhoz menekülnek a valóság elől – nyelvi hasonlataik és érdeklődésük szintjén is –, azt egy újfajta droggént leplezve le. A

9 HANSÁGI Ágnes –
HERMANN Zoltán –
MÉSZÁROS Márton –
SZEKERES Nikolett
(szerk.), „...kézifé-
kes fordulást is tud”.
*Tanulmányok a
legújabb magyar
gyerekirodalomról,*
Tempevölgy köny-
vek, Balatonfüred,
2018.

Holtverseny Mészáros hipotézisei közül csak a harmadiknak áll ellen, pergő cselekményével és dialógusaival ellentétben ugyanis a narrációja nem volna könnyen filmre vihető, ami a nyelvet szervező mediális utalásháló által egyszersmind megalapozza a regény szépirodalmi, esztétikai minőségét is.

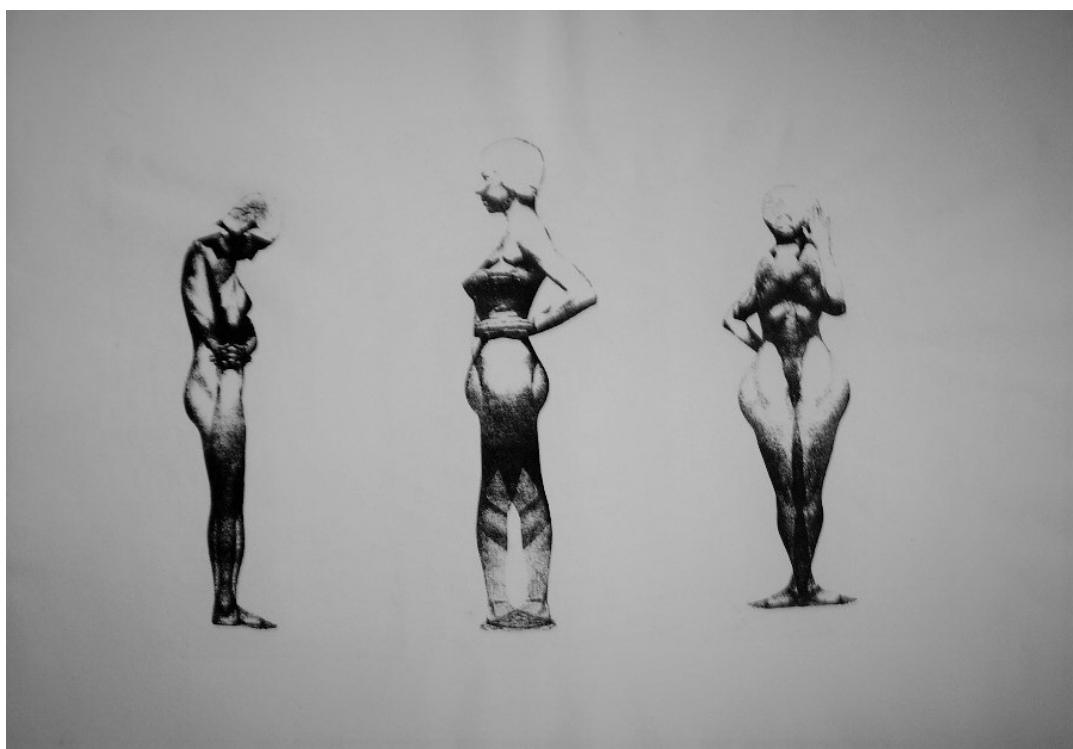
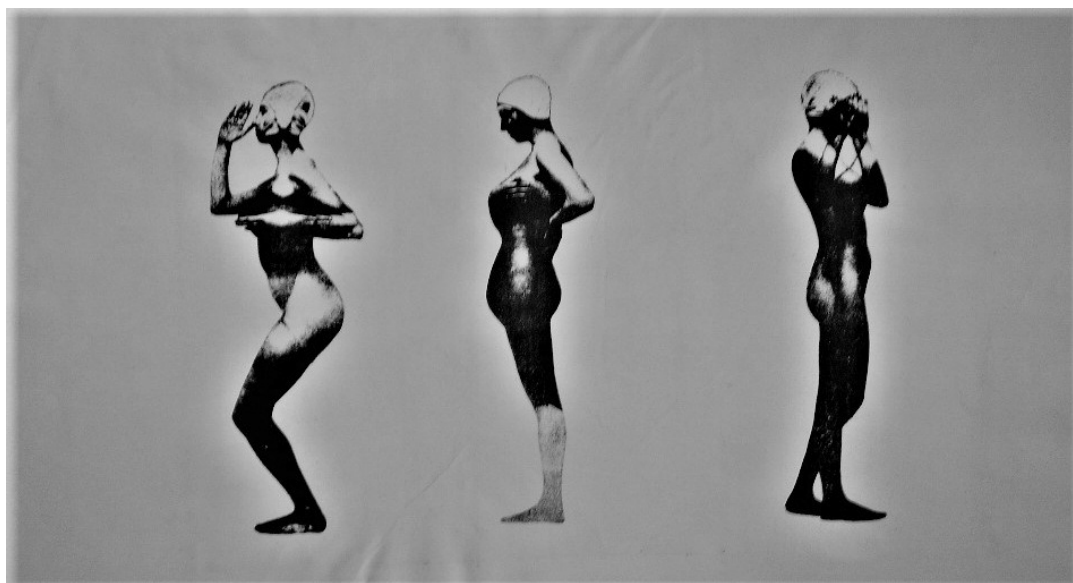
A szövegcsoporthoz eredményei kapcsán bátran kijelenthető, hogy a magyar YA irodalmon belül a tematikai újítások és előtérbe állított problémák számos esetben értékes nyelvi minőséggel ötvöződnek.

A *Mesebeszéd* negyedik, *Látvány, képiség, vizualitás* című szövegcsoporthoz Várnai Zsuzsanna, Révész Emese és Paulovkin Boglárka tanulmányait foglalja magába, melyek a gyermekirodalom vizuális dimenzióira koncentrálnak, témájukhoz illően dolgozataikat is képi tartalmakkal gazdagítva. Leginkább a legkisebbeknek szánt gyermekkönyveket helyezik górcső alá, felhívva a figyelmet a vizuális nevelés fontosságára (is), képi kultúra által uralt korunkban.

Várnai Zsuzsanna *Kép és szó* című munkája angolszász képeskönyveket (picturebook) vizsgál, melyekben verbális és vizuális elem azonos súllyal, egymást kiegészítve és tovább árnyalva van jelen, ilyenformán egy olyan posztmodern műcsoportot hozva létre, melynek vizsgálata csakis mint irodalom és vizualitás egységként, a két terület párhuzamosan működtetett tudományos eszköztárával végezhető el, e nélkül ugyanis a kettő által közösen teremtett műegész éppúgy pótolhatatlan rétegeit veszítené el.

A *Mesebeszéd* tanulmányai által közösen megformált tapasztalatként könyvelhető el, hogy a kortárs magyar gyermek-és ifjúsági irodalom élvonalbeli alkotásai egy lépésnyire sem maradnak el a felnőtt-fókuszú kortárs művek esztétikai minőségétől, sőt, kiemelkedő darabjaik egymás mellett futtatva egyszerre két befogadócsoportnak, a felnőtteknek és a gyermekeknek egyaránt minőségi művészeti élményt biztosítanak, ezáltal pedig méltóak a szakma hathatós figyelmére is. A *Mesebeszéd* maradéktalanul eleget tesz a Petres Csizmadia Gabriella által felállított hármas követelményrendszernek: egyfelől, mert tanulmányai poétika-fókuszú, szakmai elemzések, másfelől, mert az azóta megjelent folytatás, a „...kézifékes fordulást is tud” *Tanulmányok a legújabb magyar gyerekirodalomból*⁹ egy igényes szakkötet-sorozatot előlegez, harmadrészt pedig, mert az elemzett szövegek művészi irodalomként való felfogásából adódóan dinamizált irodalomtudományi háttér csak akkor bővül más tudományterületek vizsgálati módszereivel, ha azok bevonását az egyes művek, illetve a fókuszba állított kérdéskör indokoltá teszik.

A *Mesebeszéd* tanulmányai ilyen bizonyítvánnyal invitálnak meg bennünket egy tanulságos és élménydús szakmai terepszemlére, az Óperenciás-tengeren is túlra...



Szimmetria, litográfia, 1997